

Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal for academic research on Brussels
Collection générale | 2011

Brussel te midden van de stadslegendes?

Bruxelles au cœur des légendes urbaines ?

Brussels at the heart of urban legends?

Aurore Van de Winkel

Traducteur : Maarten Croes

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1066>

DOI : 10.4000/brussels.1066

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Aurore Van de Winkel, « Brussel te midden van de stadslegendes? », *Brussels Studies* [Online],
Algemene collectie, nr 54, Online op 14 novembre 2011, geraadpleegd op 01 mai 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1066> ; DOI : 10.4000/brussels.1066

Licence CC BY

Nummer 54, 14 november 2011. ISSN 2031-0293

Aurore Van de Winkel

Brussel te midden van de stadslegendes ?

Vertaling: Maarten Croes

Dit artikel gaat over de stadslegendes die in Brussel verspreid worden en die een stedelijke denkbeeldigheid weergeven, aangevuld met lokale kenmerken. Ze worden weergegeven als faits-divers, maar of ze waar zijn, is hoogst onzeker en vertellen over agressies of andere slechte avonturen die een anoniem persoon of de vriend van een vriend meemaakte op een alledaagse plek: doorreisplaatsen, persoonlijke reizen, of bekende winkels. Ze stellen Brussel voor als een gevaarlijke plaats waar veiligheid een zaak van iedereen is, want ze gaan over de confrontatie met de Ander, met machines of met de natuur. De berichten kunnen als waarschuwing dienen maar ze helpen individuen ook bij het bevestigen van hun identiteit door zondebokken aan te duiden. Deze verhaaltjes kunnen echter van elders komen en internationaal verspreid zijn. De plaatsen die vernoemd worden dienen als valstrik, om het nabijheidsgevoel, de gevoelens en de identificatie van de ontvangers met de personages van het verhaal te verhogen. Brussel is hier eigenlijk een lege doos met dezelfde kenmerken als eender welke grote westerse industriestad. Een doos die echter nodig is voor de hedendaagse denkbeeldigheid.

Aurore Van de Winkel is Doctor in de Informatie en de Communicatie aan de Université Catholique de Louvain (UCL, België). Ze is wetenschappelijk medewerker van het "Institut Langage et Communication" en is als vorser ook verbonden aan het Laboratorium "Cultures et Sociétés en Europe van de universiteit van Straatburg. Ze is oprichter van Credentia, een internationaal studienetwerk over het geloof in verhalen (credentie-riec.net). Ze legde zich toe op de stadslegende, op geruchten, verhalen, complottheorieën, het proces van verdedigingsopbouw en verspreiding van profane geloofsvarianten.

Aurore Van de Winkel, avandewinkel@yahoo.com

Christophe Mincke (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22 / +32(0)473 21 02 65, mincke@fuw.ac.be

Inleiding

1. Brussel is een stad met een rijke geschiedenis en speelt een grote rol in tal van traditionele legendes¹, waarvan we vaak weten hoeveel waarheid en hoeveel fictie erin schuilt dankzij het werk van geschiedkundigen. Brussel speelt, als hoofdstad van België en van Europa waar verschillende socio-culturele, etnische en taalgemeenschappen elkaar kruisen, ook in nieuwe verhalen een prominente rol. De grens tussen realiteit en fictie wordt daarbij vaak onduidelijk en soms wordt de stad zelfs een volledig apart personage. De fictieve documentaire *Dossier B* (Schuitem, Peeter et Leguebe, 2002)² of de strip *Brûsel* van Benoît Peeters en François Schuitem (2008) zijn daar twee voorbeelden van. Hierin wordt het verhaal verteld van een stad, parallel aan Brussel, die aangetaast wordt door het streven naar modernisering en vooruitgang ten koste van zijn inwoners. In deze verhalen worden bepaalde historische elementen, evenementen of personages (de afbraak van achtergestelde buurten in het centrum van de stad om de noord-zuidverbinding te realiseren, of de ontvoering van Paul Van den Boeynants, gewezen eerste minister) in een fictieve context geplaatst, die zelfs naar het paranormale neigt.

2. Brussel is ook het toneel van zogeheten stadslegendes (urban legends) die als een soort fait divers verspreid worden door personen die minstens gedeeltelijk geloven wat ze vertellen. Nochtans is het waarheidsgehalte van deze verhalen ver van gegarandeerd.

3. Welke hedendaagse legendes doen vandaag de dag de ronde in onze 19 gemeenten? In welke categorie van stadslegende kunnen we ze onderbrengen? Wat leren ze ons over onze hoofdstad, de besloomingen van de inwoners en hun noden? Hebben ze bepaalde speciale trekjes in vergelijking met gelijkaardige verhalen die in andere steden de ronde doen?

4. In de eerste plaats zullen we het begrip stadslegende definiëren, en de gebruikte benaderingswijze uitleggen en in de tweede plaats de verschillende types verhalen die we in Brussel aantreffen en hun hoofdthema onderzoeken. Wat vertelt het feit dat ze voortverteld worden over de intenties van de personen die ze vertellen en over de effecten die zij aan de verhalen toedichten? Tot slot bekijken we hoe deze verhalen de hoofdstad beschrijven en de manier waarop die wordt voorgesteld.

Wat is een stadslegende?

5. Jean-Bruno Renard (1999) definieert een stadslegende als *een anoniem verhaal, waarvan veel varianten bestaan, kort van vorm en verrassend van inhoud, dat als waar gebeurd en recent gebeurd wordt verteld in een sociaal midden waarvan het verhaal de angsten en aspiraties uitdrukt*.

¹ Manneken-Pis, Meiboom, Saint Michel en de draak, t'Serclaes, enz.

² Volgens deze fictieve documentaire geïnspireerd op een onvindbaar boek uit de jaren '60, zouden er in de hoofdstad bepaalde 'toegangspoorten' zijn naar een stad die parallel is aan Brussel. Een sekte, bestaande uit politici en invloedrijke architecten zou Brussel vernielen om een utopische stad te stichten.

6. In tegenstelling tot de traditionele legende is de stadslegende niet gelinkt aan een plaats of een vast en bekend personage. Ze verhaalt geen zogezegd historische feiten gelinkt aan een precieze plaats door ze als fictie voor te stellen maar wel de belevenissen van een vaak anonieme persoon in de hedendaagse wereld en haakt in op een latente en recente actualiteit.

7. De traditionele legende hangt samen met een sterk traditionele samenleving, die gekenmerkt wordt door een regionale en communautaire verankering, een eerder landelijk milieu, en een economie gebaseerd op landbouw. De stadslegende is echter gelinkt aan onze « moderne » samenleving³. De groter wordende verscheidenheid in de interesses en de keuzes in levensstijl van de individuen in de XXste en XXIste eeuw ging hand in hand met losser wordende traditionele sociale banden en met een verlies aan waarden die in vraag gesteld worden. Die vele veranderingen konden niet plaatsvinden zonder een aantal ambivalenties, die vandaag onder meer verhaald worden in stadslegendes.

8. De internationalisering van de contacten, de multiculturaliteit, het stedelijke milieu, de opkomst van heterogene subgroepen op eenzelfde plaats, de ontwikkeling van de media, het grotere aantal ficties en de grotere mobiliteit van de bevolkingsgroepen hebben de verspreiding

van de stadslegenden beïnvloed en hebben ervoor gezorgd dat die grenzen en tijdperken konden overschrijden.

9. Er zijn dus duidelijke verschillen tussen beide, maar we kunnen ook niet voorbijgaan aan hun gelijkenissen. De stadslegendes kunnen namelijk motieven hernemen die ook gebruikt werden in traditionele verhalen. Daarenboven kunnen ze ook nieuwe motieven introduceren zoals diegene die te maken hebben met nieuwe technologieën bijvoorbeeld.

Waarom « stads-»?

10. Er bestaat geen consensus over de term “stadslegende”. De term werd bedacht door Jan Harold Brunvand, een productieve Amerikaanse folklorist en schrijver. Het voorvoegsel “stads-” moet hier begrepen worden als « modern », in die zin dat de stad kan worden beschouwd als het embleem van de moderniteit, gezien de steeds belangrijkere plaats die ze inneemt in de Westerse, geïndustrialiseerde landen. Toch vinden bepaalde legendes plaats op het platteland, of langs autosnelwegen en hebben de meeste al een lange voorgeschiedenis hoewel de in het verhaal beschreven evenementen tijdgenoot zijn van hun verteller.

³Wij sluiten ons aan bij de theorie van Arjun Appadurai die stelt dat er nooit het « moderne moment » is geweest, een éénmalig moment dat een dramatische breuk zonder voorgaande betekende tussen verleden en heden. Dat idee werd verdedigd door onder meer Auguste Comte, Karl Marx, Ferdinand Toennies, Max Weber of nog Émile Durkheim. Dit idee werd door sommigen geïnterpreteerd als het moment van één enkele breuk tussen het “traditionele” en het “moderne”. Het werd gebruikt om een onderscheid te maken tussen traditioneel geachte samenlevingen en modern geachte samenlevingen. Cf. Arjun APPADURAI, *Après le colonialisme. Les conséquences culturelles de la globalisation*, France, ed. Payot & Rivages, 2001, p. 27.

Volgens ons verschijnt de moderniteit stukje bij stukje, in een niet-lineair proces. Samenlevingen vermengen nog steeds allemaal verschillende tradities met moderne elementen en dat in verschillende gradaties. Onder moderne samenlevingen verstaan we dus samenlevingen waar er meer en meer veranderingen en breuken zijn ten opzichte van hun verschillende tradities in haar socio-economische, culturele en politieke politiek. Dit kan dan overlappingen verklaren tussen traditionele en stadslegendes en verklaart het feit dat de twee genres soms moeilijk uit elkaar te houden zijn. Sommige auteurs spreken over « postmoderniteit » of nog van bovenmoderniteit. Dit conceptuele debat valt echter buiten het kader van dit artikel.

11. Er werden al verschillende termen gebruikt om deze verhaalstijl te duiden: *apocryphal anecdotes*, *urban myths*, *belief tales*, *modern legends*, *city folk legends*...

12. Velen hebben het liever over “hedendaagse legendes”. In Frankrijk hebben de specialisten het vaak over “rumeurs” (geruchten)⁴.

13. Hoewel de stad niet altijd het decor is waarin de stadslegende zich afspeelt, is ze vaak present. Op dit beperkte grondgebied kruisen bevolkingsgroepen elkaar, ontmoeten ze elkaar en vermengen ze zich. Elke gemeenschap brengt zijn stukje cultuur aan, zijn symboliek, en zijn eigen karakteristieken. De inwoners van een stad ontwikkelen er ook een eigen collectieve identiteit, een stadsidentiteit. Volgens Anne Raulin (2001) « *spelen de steden een kapitale rol in de vorming van hedendaagse identiteiten, omdat ze deze dimensie linken aan concrete plaatsen: een stad vormt niet enkel een specifiek decor, maar ook een geheel van praktijken en uitbeeldingen: ze verankert, in de realiteit en in het denkbeeldige dat onderhouden wordt in het emblematische, een eigen symboliek.*

De semio-pragmatische analyse als methode

14. In de loop van onze doctoraatsstudie verzamelden we willekeurig honderden neergeschreven stadslegendes die werden verspreid via pamfletten, blogs, al dan niet gespecialiseerde websites, forums, e-mails, krantenartikels of wetenschappelijke uitgaven over het onderwerp. We hebben die bestudeerd aan de hand van een semio-pragmatische analyse waardoor we de intenties konden blootleggen, net als de

identiteit en de versie van de verteller van deze verhalen aan de hand van de identificatie van een twintigtal elementen, in vorm en inhoud⁵.

15. Door een theoretisch kader te schetsen hebben we bakens uitgezet om een zo pertinent mogelijke interpretatie te verkrijgen van het verhaalde en de context van deze verklaring die eruit afgeleid kon worden. We hebben dus de stadslegendes bestudeerd aan de hand van een twintigtal semio-pragmatische indicatoren (kenmerken van het dispositief van het verhaalde door bestuderen van de paratekst, de schrijfstijl, de humor en de meerstemmigheid, ellipsen persoons-, tijds- en ruimteverwijzingen, modalisatoren⁶, taalgebruiken die een invloed hebben op de identificatie met of het verwerpen van de spreker en bepaalde personages,...) maar ook narratieve (studie van de relatie tussen de actoren onderling en met de verteller volgens het actantiële schema van Greimas) en semantische (connotatie, benadrukken van bepaalde woorden met aanhalingstekens, de aanwezigheid van metaforen, betekenisverschuivingen, gespecialiseerde of verouderde en weinig courante uitdrukkingen, enz.). We hebben ook de kenmerken van het cognitieve dispositief dat de boodschap meedeelt aan de bestemming ontleed en bekeken ook in welke mate die laatste bijdraagt tot de totstandkoming van de betekenis van het verhaal. Dit deden we door de gevolgtrekkingen te bekijken die de lezer zelf moet doen om het gezegde te begrijpen en de voorstellingen, schema's en scenario's waar hij naartoe gestuurd wordt te onderzoeken.

16. Dankzij die indicatoren konden we de plaats en de rol die werd toebedeeld aan zowel de verteller als aan de bestemming in de interactie, zoals die vervat zit in de verwoording, bepalen maar ook de expliciete en impliciete intenties van de verteller en de doelstellingen van de boodschap.

⁴ Een gerucht is volgens ons nog iets anders dan een stadslegende want ze is verbonden aan een persoonlijkheid (moreel of fysiek) of aan een persoon die de verhalers kent. Ze zit niet vervat in een verhaal, maar in een informatie-eenheid en kan makkelijker worden nagevolgd. Het is de geïdentificeerde persoon die van belang is en niet de gebeurtenis, zoals dat het geval is in de stadslegende.

⁵In dit artikel harnemen we enkel de conclusies en de pertinente elementen van de resultaten van onze analyse, om zo duidelijk, pertinent en beknopt mogelijk te zijn. U kan de methode en de volledige resultaten vinden in de thesis van A. VAN DE WINKEL, *Communication, croyance et construction identitaire : le cas des légendes urbaines. Analyse sémio-pragmatique de récits légendaires urbains*, Louvain-la-Neuve, UCL, 2009.

⁶ Hiermee geeft de spreker een oordeel over zijn eigen discours

17. Door de resultaten van deze analyse te koppelen aan een interdisciplinair onderzoek, gebaseerd op studies in de sociologie, psychosociologie, cognitieve wetenschappen en antropologie die dezelfde problematiek als onderwerp hadden, konden we beter de cognitieve en psychosociologische mechanismen begrijpen. Zo kregen we een beter zicht op de mate waarin de bestemming geloof hecht aan het verhaal, de mate van instemming, de wil om het verhaal te verspreiden en de mogelijke effecten van het vertellen op de verhouding tussen en de identiteitsvorming van de communicatiepartners.

Vijf prototypes

18. Door deze analyse konden we vijf prototypes van legendes onderscheiden, naargelang het hoofdpersoneel, de doelstellingen van de verteller, de rol die wordt toebedeeld aan de bestemming en de impliciete boodschap van het verhaal:

19. Ten eerste: de waarschuwingslegende. Dit soort legende is erg frequent en vertelt het verhaal van een personage dat het onschuldige slachtoffer is van een tegenstander (afpersers, moordenaars, terroristen,... maar ook wilde dieren en nieuwe technologieën). De verteller informeert en waarschuwt de gemeenschap van het bestaan van dit gevaar, geeft goede raad, en vraagt aan de lezer om op hun beurt te waarschuwen voor het dreigende gevaar. Dit soort legende brengt een negatieve boodschap, gevolgd door een positieve boodschap van wederzijdse hulp om het verhaal te verspreiden.

20. Ten tweede: de moraliserende legende. Deze komt minder vaak voor en vertelt het wedervaren van een individu dat, op zoek naar plezier of succes onvoorzichtig, immoreel of verwerpelijk is geweest (afwijkende seksuele praktijken, ontrouw,...). Die daad leidt dan tot schaamte, pijn of de dood. De verteller wordt moraalridder: door te spreken over de nefaste gevolgen van dit soort gedrag en door de draak te steken met het hoofdpersoneel zet hij zijn publiek, dat zijn waarden deelt, ertoe aan om deze antiheld te verwerpen, en zich anders te gedragen dan het personage. Deze verhalen worden dan wel moraliserend genoemd, maar zijn niet moreel verantwoord: er kunnen racistische of

voor discriminerende boodschappen voor vrouwen, ouderen of personen in de marge in schuil gaan.

21. Ten derde: de wraaklegende. Deze legende vertelt het verhaal van een individu dat werd aangevallen, bedot of verraden door een tegenstander maar dat er in slaagt zich te wreken op intelligente of humoristische wijze. De doorvertellers worden gevaloriseerd, aangezien ze meewerken aan die wraak door het verhaal en zijn morele waarden te verspreiden.

22. Ten vierde: de cynische legende. Dit is de minst voorkomende legende. Ze vertelt het verhaal van een persoon die de beleefdheids-, respects-, of autoriteitsregels aan zijn laars lapt om zo succesvol te worden en een autoriteit in een slecht daglicht te stellen (een werkgever, een leerkracht, een ouder,...), die net als taak heeft om erop toe te zien dat de persoon de regeltjes volgt. Maar door zijn lef slaagt hij erin te krijgen wat hij wilde en dat op immorele wijze en zonder gestraft te worden. De impliciete boodschap van dit verhaal is dat lef loont en dat het altijd mogelijk is om de regels eervol te omzeilen. Het verhaal doorvertellen staat de doorverteller toe om te delen in de overwinning.

23. Ten slotte: de mysterielegende. Dit is een verbazingwekkend verhaal dat een onbekende overkwam en waardoor de lezer in vertwijfeling gebracht wordt ten opzichte van de mysteries van het leven. Het verhaal vertelt over de aanwezigheid en de daden van een dier, een object, een fenomeen of een wezen met « abnormale » kenmerken. De verteller kan enkel maar informeren over wat er is gebeurd maar kan geen raad geven over wat te doen als het fenomeen zich voordoet. De impliciete boodschap van deze verhalen is dat « het paranormale bestaat ».

24. Een verhaal kan van het ene type naar het andere springen en zich aanpassen aan allerlei contexten, interacties en doorvertellers. Die laatste hebben inderdaad een impact op de inhoud, en passen het verhaal aan, in functie van hun eigen achtergrond, hun ervaringen, hun kenmerken, de context van de communicatie over en weer, de bestemming en de verhouding die ze onderling hebben. Ze kunnen tot slot ook kiezen welke impliciete boodschap ze willen benadrukken.

De stadlegendes in Brussel

25. Er doen verschillende stadlegendes de ronde in Brussel. Voor onze studie bekeken we enkel de verhalen die expliciet een plek in onze hoofdstad vermelden⁷. Interessant om te vermelden is dat het overgrote deel ervan behoort tot de meest voorkomende groep van legendes: de waarschuwing. We vonden echter ook twee moraliserende legendes. Andere types legendes doen ook de ronde in de stad, maar vermelden Brussel niet expliciet.

26. Deze verhalen hangen een beeld op van Brussel als plaats waar gevaar om de hoek loert en waar agressie en confrontaties met derden schering en inslag zijn ofwel als plaats waar individuen waarden met de voeten treden. Agressie, besmet voedsel, gevaren van nieuwe technologieën, of nog aanvallen van gevaarlijke dieren zijn de grote thema's van deze verhalen.

27. De legende *Het Parfum* doet al sinds 1999 de ronde op internet, meestal via mail⁸. Het verhaal gaat als volgt: een dame die aan het shoppen is in de Nieuwstraat, een zeer drukke winkelstraat in Brussel, wordt aangesproken door enkele mannen die haar een luxeparfum aanbieden voor een spotprijs. De dame is geïnteresseerd en volgt hen

in een kalme straat, en snuift de geur van de bekende flacon op. He-las zat in het flesje geen parfum, maar ether⁹ en ze valt dan ook flauw. De mannen gaan met de zak van de vrouw aan de haal « *en God weet wat ze nog allemaal gedaan hebben* ». Het bericht eindigt met een waarschuwing: *STUUR DIT BERICHT ALSTUBLIEFT DOOR NAAR UW VRIENDEN EN KIJK UIT! DIT BERICHT IS BESTEMD VOOR MAMA'S, MEISJES, GROOTMOEDERS, TANTES, ZUSTERS, EN VRIENDINNEN. ALS U EEN MAN BENT? STUUR DIT BERICHT DAN DOOR NAAR UW FAMILIE EN VRIENDINNEN.*

28. De semio-pragmatische analyse van het verhaalde maakt ons duidelijk dat het doel van dit bericht is om zijn vrouwelijke naasten te waarschuwen voor een potentieel gevaar waar ze mee te maken zouden kunnen krijgen. Degene die de boodschap doorstuurt wordt op die manier de mogelijke redder en maakt duidelijk dat hij inzet met de gezondheid en de veiligheid van de ontvangsters. Hij spoort de anderen aan om hetzelfde te doen. Om nog extra de nadruk te leggen op de hoogdringendheid van de boodschap spreekt de verhaler van een diefstal, maar insinueert hij ook een verkrachting. Diegene die weigert deze waarschuwing door te sturen riskeert het voor lichtzinnig en egoïstisch aanzien te worden. Er schuilt nog een implicietere boodschap in deze legende: het verhaal maakt ons, op impliciete en karikaturale wijze, dui-

⁷Stadslegendes verspreiden zich via meerdere kanalen, en het is dan ook moeilijk met zekerheid te spreken over de frequentie waarmee ze de kop opsteken of het aantal personen dat het verhaal kent en er geloof aan hecht in een bepaalde stad. De verhalen zijn ook multithematisch. Met die criteria hielden we bijgevolg geen rekening om de in dit artikel behandelde legendes te selecteren.

⁸Een aantal varianten worden verspreid en ontrafeld op gespecialiseerde sites als: <http://www.hoaxbuster.com/hoaxliste/hoax_message.php?idArticle=10230>, laatste consultatie op 4 mei 2010, <<http://www.snopes.com/horrors/robbery/perfume.htm>>, laatste consultatie op 10 mei 2010. De commentaren van de surfers vertellen ons over de plaatsen waar de legende zich afspeelt, over het waarheidsgehalte dat eraan wordt toebedeeld en over de reacties van de individuen.

⁹Nochtans raakt een volwassen persoon niet buiten kennis van een kleine hoeveelheid ether. Daarvoor zijn er grotere hoeveelheden nodig.

delijk dat enkel vrouwen verleid zouden kunnen worden door een goedkoop parfum en naïef genoeg zouden zijn om onbekenden in sombere straatjes te volgen. De mannen die zich in de groep van de doorvertellers van het verhaal bevinden, worden door de verhaler in de rol van eventuele redder geschoven.

29. Deze stadslegende deed (en doet nog steeds) de ronde in Frankrijk, in Québec, in Zwitserland en in Spanje. Sceptische internauten wezen op een aantal wijzigingen in de tekst op *Hoaxbuster.com*: de Nieuwstraat of een shopping center in Brussel werden vervangen door een Fairviewwinkelcentrum, dat aanwezig is in Canada en de Verenigde Staten, een Walmart, Auchan, Parly2 of nog Carrefour in Frankrijk. In Zwitserland maakt het verhaal gewag van een politieagent en in Frankrijk spreekt men van een advocate, om het verhaal echter te laten lijken. De misdadigers zijn soms buitenlanders geworden (in België), vrouwen (in de Verenigde Staten), of leden van de Raël-sekte¹⁰ in Frankrijk. De ether werd vervangen door een roesopwekkend middel en de rustige straat of parking door een Parijse taxi.

30. Een ander verhaal speelt zich af op een andere plaats in de hoofdstad, en wordt vermengd met de Belgische actualiteit: *De liftster met de behaarde handen*¹¹. Dit verhaal wordt sinds juni 2000 verspreid in België en la « *Nouvelle Gazette* » sprak er in augustus 2009 opnieuw over¹². Het verhaal vertelt het ongelukkige avontuur van een jongedame die een oudere dame vergezelt van de Kinopolis aan de Heizel. Die oude dame blijkt echter een verklede seriemoordenaar te zijn (de « slachter van Bergen »¹³). De jongedame weet ternauwernood te ont-

snappen omdat ze de harige handen van de verklede misdadiger opmerkt, en een ongeval veroorzaakt met een bus.

31. Degene die het verhaal leest wordt ertoe bewogen zich te identificeren met het slachtoffer, de vriendin van een vriend, en zich voor te stellen wat er allemaal had kunnen gebeuren als ze niet had kunnen vluchten: door bepaalde gegevens in het verhaal – zoals de aanwezigheid van een kettingzaag in de koffer – samen te leggen met wat hij zelf, dankzij journalistieke reportages, weet over de moordenaar in kwestie, kan hij zich het scenario van de moordpartij wel voorstellen. Het feit dat er niets gezegd wordt over de gevoelens van het slachtoffer oog in oog met de beul, laat ruimte voor speculatie over wat ze allemaal had kunnen voelen en over de psychologische gevolgen van deze ontmoeting. De verteller zegt dat hij een waakzame kennis is die – eerder ongeïnteresseerd – zijn vrienden en familie waarschuwt om voorzichtig te zijn, diegene die hen waarschuwt dankbaar te zijn, en op hun beurt anderen te waarschuwen. Dit verhaal vertelt ons impliciet dat personen niet altijd zijn wie ze lijken, en dat er achter een geruststellend voorkomen, een monster kan schuilgaan¹⁴. Gelukkig komt het slachtoffer in alle varianten van het verhaal met de schrik vrij!

32. Dit verhaal, dat rondgaat in Brussel, is nochtans niet bedacht in deze stad. In de jaren zeventig deed het verhaal de ronde in Engeland en in de Verenigde Staten circuleert het sinds het midden van de jaren '80. Deze legende steekt telkens weer de kop op wanneer een seriemoordenaar misdaden begaat. In 1977 sprak men aldus over de « Yorkshire Ripper ». Al in 1834 werden er verhalen verteld in Engeland over struikrovers die als vrouw verkleed waren. De auto's werden toen

¹⁰ De Raëlsekte gelooft dat de mensen afstammen van buitenaardse wezens. De sekte raakte vooral bekend toen ze aankondigde dat ze erin geslaagd zou zijn een mens te klonen.

¹¹ <<http://rocbo.chez.tiscali.fr/free/hoaxes/hoax.htm>>, laatste consultatie op 4 maart 2009; V. CAMPION-VINCENT, J.-B. RENARD, *De source sûre. Nouvelles rumeurs d'aujourd'hui*, Paris, Payot, 2005, p. 255-258 ; <<http://www.hoaxbuster.com/hoaxliste/hoax.php?idArticle=2050>>, laatste consultatie op 2 september 2010.

¹²<http://www.lanouvellegazette.be>, laatste consultatie op 1 september 2010.

¹³De slachter van Bergen is de bijnaam die de Belgische pers gaf aan een onbekende moordenaar die in de regio van Bergen meerdere vrouwen vermoordde en in stukken sneed tussen 1993 en 2001. De moordenaar, die in de legende wordt vermeld en wiens bijnaam erg sterk symbolisch geladen is, is op dit moment nog steeds niet gevat. Volgens *hoaxbuster.com* hebben de Belgische dagbladen het, in hun faits-diverskaternen nog regelmatig over de slachter van Bergen die terug opdrukt en de speciale onderzoeksceel die zich bezig houdt met dit dossier moet regelmatig bepaalde geruchten de kop indrukken.

¹⁴ Dit thema wordt vaak gebruikt in sprookjes. Denken we maar aan de verkleedpartij van de wolf in *Roodkapje*.

vervangen door paard en kar, de vrouw bleek een bandiet te zijn, en het slachtoffer was een man. Maar feit dat de dader herkend werd aan overdreven beharing, de list en het feit dat er wapens werden ontdekt, zijn identiek. Deze legende neemt dus erg oude motieven over, mengt ze met actuele ingrediënten en situeert het geheel in Brussel.

33. Het metrostation Rogier kwam in het centrum van de belangstelling te staan in 2002 met het verhaal van een meisje dat aangevallen zou zijn geweest door jonge buitenlanders die haar gezicht bewerkten met een mes en haar gezichtsspieren oversneden zodat ze niet meer kon spreken. In een andere versie geven de aanvallers haar de keuze tussen verkrachting of de « Glimlach van de engel ». Het meisje kiest voor het tweede voorstel, en haar agressoren maken een snede in haar mondhoeken en geven haar een klap waardoor ze gaat schreeuwen en haar mond openscheurt! We vinden in deze legende opnieuw de identificatie met het slachtoffer terug en de afkeuring van de antagonist: de aanvaller. Dit verhaal verspreiden lijkt dus in te spelen op dezelfde nood om vrouwen die de doorverteller kent te beschermen. Net zoals in de andere gevallen werd het verhaal ontkend.

34. Indertijd waren het de gratis krant *Metro* en de kranten van de groep *Sudpresse* (Gochel, 2002) die verduidelikten dat het om een « gerucht » ging dat al sinds het schooljaar 2002 verspreid wordt, niet enkel in Brussel, maar ook in Luik, in de regio Namen en in een aantal andere Waalse steden. Nochtans is er geen enkele klacht ingediend, en hebben de ziekenhuizen geen gelijkaardige gevallen te behandelen gehad.

35. Het verhaal *Ontvoering in Ikea*¹⁵ vertelt over de ontvoering van een dochter van een vriendin in de gebouwen van IKEA in Anderlecht. De bewakers doorzoeken de vestiging na sluitingstijd en vinden het kind, kaalgeschoren en gedrogeerd in de toiletten. Dit verhaal doet de

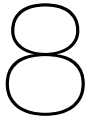
ronde via e-mail sinds oktober 2005. De lezer kan zich ook hier weer voorstellen wat er allemaal nog had kunnen gebeuren als de aanvallers hun plannen hadden kunnen uitvoeren. De verteller zegt niet waarom men het kind ontvoerde, maar de Belgische lezers, die beïnvloed zijn door een relatief recente nationale actualiteit, zouden snel een link kunnen leggen met pedofiliezaken.

36. De impliciete boodschappen van deze legende zijn dat je altijd je kinderen in het oog moet houden, zelfs als ze braaf zijn en dat het gevaar overal loert, zelfs in een veilig lijkende omgeving als een winkel waar je met de familie naartoe gaat. De verspreiding van de boodschap stelt de toehoorder op het gemak, want we kunnen hem beschouwen als een preventieve boodschap om dit soort situaties het hoofd te bieden.

37. *Voor 1 keer*¹⁶, reageren de politie en het personeel van de winkel efficiënt, maar de verteller benadrukt dat ze niet te veel « publiciteit » maken rond deze ontvoeringen die blijkbaar zo courant zijn dat de supermarkten al bepaalde procedures hebben uitgewerkt om er snel op te kunnen reageren. Zo steekt de complottheorie de kop op. In de legende rechtvaardigt de verteller de mediastilte door te verklaren dat de onderzoekers de leden van een nieuw netwerk van verkrachters willen oppakken, wat laat veronderstellen dat ze een risico laten bestaan op nieuwe wandaden en dus ook nieuwe slachtoffers, enkel en alleen om hun onderzoek te laten vooruitgaan. In dit verhaal worden de aanvallers opgepakt ondanks het feit dat ze zich in niks onderscheiden van de andere klanten. De affaire Dutroux, ophefmakend in België, benadrukt de plausibiliteit van deze legende aangezien de pedofiel Marc Dutroux geen afwijkende kenmerken vertoonde die zijn wandel zouden kunnen verraden: het was een getrouwde man, een heteroseksuele vader, blank en katholiek. Allemaal kenmerken die hem eerder banaal maken in dit land.

¹⁵ <http://www.hoaxbuster.com/hoaxliste/hoax_message.php?idArticle=42284>, laatste consultatie op 28 september 2010; H. DELFORGE, « Info ou inthoax », *Flair*, 22 februari 2006, p. 36.

¹⁶ <http://www.hoaxbuster.com/hoaxliste/hoax_message.php?idArticle=42284>

38. IKEA heeft deze legende moeten ontkennen, en communiceerde dat dit “gerucht”¹⁷ niet gegrond was en dat het waarschijnlijk het werk was van een flauwe plezante of een persoon met slechte bedoelingen die het imago van de onderneming wilde beschadigen¹⁸. Nochtans laat de preventieboodschap in het vervolg van het verhaal ons vermoeden dat de doorvertellers helemaal niet de intentie hebben om kwaadaardig te zijn, maar eerder wilden helpen en raad geven aan hun naasten. Gelijkaardige legendes zouden al sinds de jaren '80 mondeling de ronde doen en kregen in 1999 ook een internetleven. In de Belgische pers werd het verhaal ontkend door *La dernière Heure* (K. F., 2005), net als door *La Libre Belgique* (R.P., 2005) die zelfs gewag maakt van organenhandel in het verhaal.

39. Legendes over ontvoerde kinderen, die nog maar net op tijd terug gevonden werden in de pashokjes of de toiletten van de grootwarenhuizen kom je overal in België tegen (Messancy, Wépion, Bouge, Namur, La Louvière en vooral Châtelineau, waarschijnlijk omdat de bevolking zich sterk identificeerde met de slachtoffers van de affaire Dutroux in de zomer van 1995).

40. Kinderen zijn niet de enige slachtoffers van kidnappings in Brussel. Ook vrouwen zijn slachtoffer. Een legende die sterk doet denken aan het “gerucht van Orléans”, dat werd bestudeerd door Edgar Morin (1969), vertelt dat vrouwen die kleren aan het passen waren in een kledingwinkel verdwenen in de pashokjes om dan naar het buitenland gestuurd te worden in het kader van blanke vrouwenhandel. Deze legende werd in de jaren '60 in Brussel verteld. Het zou toen gaan om de winkel Samdam in de Kleerkopersstraat¹⁹ en de slachtoffers werden naar Marokko gestuurd (Top, 1990). Deze legende bestond echter ook al in Frankrijk vanaf 1955 en dat tot in de jaren '80. Een onverwacht gevolg van de verspreiding van deze legende is volgens Edgar Morin (1969), dat veel jonge meisjes de winkels in kwestie begonnen te ver-

mijden of toch tenminste niet alleen naar binnengingen, maar anderzijds zouden bepaalde dames er net naartoe gaan om zo'n avontuur te kunnen meemaken.

41. In dezelfde trant, vertelde mijnheer H.²⁰, die bij de MIVB, de openbare transportdienst van Brussel werkt, ons dat personen de maatschappij per telefoon en per mail waarschuwden dat er vrouwen verdwenen in de sanitaire ruimtes van de metrostations. De MIVB trok die verhalen na maar vond niets, op hier en daar een ontregeld elektrisch sluitingssysteem van de deuren na dan. Er kwamen nieuwe telefoontjes en mails, die vertelden dat de misdadigers een grote buis aan de toilet-pot hadden bevestigd om de vrouwen mee te zuigen naar de riolen. Een nieuwe check leerde dat de buizen van het sanitair te klein zijn om een menselijk lichaam door te laten passeren. De ongeruste personen antwoordden daarop dat het ondertussen al te laat was en dat de misdadigers de kleinere buis weer bevestigd hadden omdat ze genoeg vrouwen hadden

42. In de jaren '80 kampte het station Anneessens met een slechte reputatie. Men vertelde dat er 's avonds laat mensen bedwelmd werden met chloroform en dat ze wakker werden zonder hun nieren, die meegenomen waren door orgaandieven!

43. Het stedelijke geweld en de agressoren (altijd mannen) zijn dus het grote thema van de stadslegendes die zich in Brussel afspelen. De slachtoffers zijn over het algemeen vrouwen en kinderen die aangevalen, bestolen of ontvoerd worden en de doorverteller van de stadslegende neemt de rol van redder op zich die een potentieel slachtoffer waarschuwt voor de gevaren van de stad. Informatie wordt dan synoniem van bescherming. De verhalen over vrouwen die ontvoerd worden voor prostitutie verdwenen geleidelijk als gevolg van een liberalisering

¹⁷ Term gebruikt door Anne-Françoise d'Aoust, woordvoester, verantwoordelijke voor de public relations van de groep in België, om het verhaal aan te duiden.

¹⁸ De keten stelde inderdaad een daling van het aantal bezoekers vast als gevolg van deze stadslegende

¹⁹ We vinden ze ook terug in Tienen.

²⁰ Monsieur H., waarvan we de anonimiteit garanderen, was op het moment dat deze legende de ronde deed dispatcher bij dit bedrijf. Hij vertelde het verhaal aan de auteur van dit artikel tijdens een telefoongesprek op 15 maart 2005.

van de moraal en werden vervangen door verhalen over orgaandiefstal en kinderontvoeringen.

44. Soms vergrijpt de aanvaller zich ook aan onze eetgewoonten. Beïnvloed door de neofobie, angst voor wat nieuw is, meer bepaald in onze culinaire gewoonten, in een tijd waarin we zelf geen totaalzicht meer hebben op de volledige keten van voedselproductie en –distributie en in een context van schandalen die te maken hebben met voedingswaren (gekketoeienziekte, vogelgriep,...) bestaan er veel legendes in verband met restaurants en fast foods in Brussel. Zo zouden op de Kaasmarkt (beter bekend onder de volkse benaming 'pittastraatje') in één van de snacks de werknemers in de witte saus ejaculeren. Dit verhaal weerspiegelt de angst voor slechte hygiëne en er is zelfs een racistische dimensie ten opzichte van de Turken en de Grieken die eigenaar zijn van de meeste van de etablissementen in deze straat. Aan de lezers wordt gevraagd om de restaurants te boycotten om hun gezondheid niet in gevaar te brengen.

45. Ook nieuwe technologieën zorgen voor angsten: op het einde van de jaren '90 zou automatische voedseldistributeur die vlakbij de campus stond de arm van een student van de Vrije Universiteit van Brussel een arm afgerukt hebben. Deze legende was een gevolg van het feit dat Delhaize dit soort machines, waar iedereen een groot aantal voedingsmiddelen en andere basisproducten kon kopen, installeerde

46. Maar het gevaar komt niet alleen van derden of van machines, de natuur confronteert ons met angstaanjagende dieren waaraan de stadsbewoners niet gewoon zijn. Toen iemand een studentenjob aan het doen was op de dienst *voedselimport* bij Carrefour in Evere in september 2001, hoorden we het verhaal dat de nog verzegelde facturen uit verre landen in een frigo bewaard werden want er zouden insecteneitjes inzitten. De werknemers gingen op die manier te werk sinds een secretaresse op de zevende verdieping een grote pukkel op haar hand had, die uiteindelijk een nest van exotische spinnen bleek te zijn!

47. Spinnetjes uit warme landen vinden we niet alleen op de werkplek, maar ook bij de bewoners. Een verkoper van exotische plantensoorten vertelde het verhaal van een jongedame die een yucca kocht. Tijdens

het gieten van de plant merkte ze op dat er leven in haar plant zat, de blaadjes trilden. Ze belde ongerust de brandweer, de politie of een specialist van het museum voor Natuurwetenschappen op. Die vroegen haar om eventjes uit de weg te gaan, en namen de plant mee om ze te verbranden want ze vonden een nest zeer giftige tarantula's die haar hadden kunnen doden. Volgens Véronique Champion-Vincent stellen deze beestjes de ongetemde natuur of het onbekende voor. Deze verhalen kunnen ervoor zorgen dat de Brusselaars op hun hoede zijn voor de aanwezigheid van die beestjes in hun dagelijkse leven en het daaraan verbonden gevaar.

48. Deze stadslegende zou ontstaan zijn in Noord-Europa, in de jaren '70 en kende zijn hoogtepunt in de jaren '80 met de yuccaversie. Dat is een erg decoratieve plant die snel erg populair is geworden. Het verhaal circuleerde op internet in 1997 en was ook bekend in Duitsland, in Zweden, in Scandinavië, in Australië, in Groot-Brittannië, in Canada en in de Verenigde Staten. Een gevolg van dit verhaal was dat de verkoop van Yucca's een duizelingwekkende daling kende en dat de inkomsten van de handelaars flink daalden.

49. Dit verhaaltje is een soort waarschuwingslegende. Andere kunnen, met hetzelfde onderwerp maar een andere behandeling door de verteller, bij de moraliserende legende ondergebracht worden. Het is dan het slechte gedrag van het hoofdpersonage dat ervoor zorgt dat het beestje kan toeslaan, zoals het onderstaande voorbeeld zal duidelijk maken.

50. Een kapster in Ganshoren vertelde dat ze in de jaren '90 in haar kapsalon een oudere dame op bezoek kreeg, die de gewoonte had om haar haren in een dotje te doen. Maar de laatste tijd had die dame meer en meer last van jeuk, en besloot dus naar de kapster te gaan. Wanneer die de dot van de dame open doet, vindt ze daar tot haar verrassing een spinnennest, en de kleintjes waren beginnen te knagen aan de hoofdhuid van de dame. De verteller probeert hier in zijn verhaal niet te waarschuwen voor een gevaar voor onschuldige slachtoffers maar neemt in tegendeel afstand van het hoofdpersonage. Hij verwerpt een aantal van zijn gedragingen, hier het koket zijn verbonden met slechte hygiëne, om zo over de desastreuze en niet te benijden gevolgen te vertellen. De oude dame krijgt de schuld en de verteller keurt haar gedrag af en lacht haar uit. Zo raadt hij zijn lezers impliciet aan om

niet hetzelfde te doen. Door samen te lachen of samen gedegouteerd te zijn omwille van hetzelfde avontuur, staan de verteller en de lezer in dezelfde oordeelsgemeenschap. De communicatiepartners bevinden zich in dit geval niet meer in een relatie helper/slachtoffer, maar van moralisator/gemoraliseerde. Het verhaal, dat als autobiografisch wordt verteld, is wel degelijk een stadslegende die al in de jaren '50 in Engeland verteld werd. Het kapsel of het haarstukje veranderen van stijl naargelang de mode maar de koketterie en de slechte hygiëne worden altijd afgekeurd.

51. Meestal is het het dier dat als aanvaller beschouwd wordt, maar in sommige legendes, is het de mens die instaat voor de wandaden. Zo wordt er verteld dat er geen ezels meer zitten in het Josaphatpark sinds een agent een Turk betrapte op seksuele daden met zo'n viervoeter. Indicatoren zoals de ellipsen, de associaties van geprivilegieerde ideeën in het verhaal, de ironie... verraden dat ook dit een moraliserende legende is en wel met een erg sterke racistische connotatie. Het legt de nadruk op het immorele van zo'n daad waardoor de doorvertellers impliciet gevraagd worden de verkrachter te verwerpen door hem uit te lachen en door te walgen van zijn daden. De vreemde afkomst van de antiheld laat ons toe om afstand te nemen van hem en zich eerder te identificeren met de politieagent of de verteller, die dezelfde waarden lijken te delen: de dominante eerder conservatieve seksuele waarden in onze huidige samenleving.

De efficiëntie van stadslegende

52. Zoals we al weten, verhalen de stadslegendes over de verandering van normen (moreel, natuurlijk, wettelijk,...) die de verhoudingen tussen mensen onderling of tussen mens en natuur regelen en vermengen ze realiteit met fictie, symboliek met ratio, verbeelding en actualiteit. Ze vertellen ook de reacties als gevolg van die verandering (solidariteit, repressie, preventie, angst,...). Deze verhalen zijn ontspannend omdat een aantal ervan grappig zijn. Daarnaast geven ze ook zin aan bepaalde gebeurtenissen, geven ze raad en verminderen ze angst door op een gevaar te wijzen en ook de plaats en het moment ervan te vermelden. Zo beantwoorden ze aan een nood aan zekerheid en voorspel-

baarheid. De verhalen hebben het over echte sociale problemen van vandaag – zoals racisme, de ontembaarheid van de natuur, of stedelijke onveiligheid. Ze geven zin, en staan waarden voor zoals wederzijdse hulp, of veiligheid. Ze promoten bepaalde gebruiken zoals een seksuele relatie tussen mensen in plaats van met een dier of preventie om geweld te voorkomen. Die gebruiken worden in alle legendes gepromoot door een identificatie met de gevaloriseerde personages en een verwerpen van diegenen die de verteller uitlacht of waarvan hij een lage dunk heeft.

53. Informeren, waarschuwen voor gevaar, een bepaald gedrag verbieden of veroordelen, het zijn allemaal voorbeelden van boodschappen die door de stadslegendes kunnen worden verspreid. Maar ze spelen allemaal in op de solidariteit tussen een groep individuen (de doorvertellers), brengen zichzelf voortdurend in de herinnering, en herinneren aan vaak conservatieve waarden. Ze verhogen ook het samenhangsgevoel van de leden van een gemeenschap door ze deel te laten nemen aan het groepsgebeuren van de verspreiding van legendes. Ze zorgen aldus ook voor de opbouw en de bevestiging van een identiteit want er is altijd sprake van tegenstelling van twee groepen in het verhaal: aan de ene kant het gevaloriseerde personage (het onschuldige slachtoffer in bijvoorbeeld de waarschuwingslegendes) maar ook de vertellers van de stadslegende en de bestemmelingen van het verhaal, die morele waarden en humoristische medeplichtigheid delen. Aan de andere kant is er een verworpene, die wordt voorgesteld door een antiheld of de tegenstander in het verhaal (de afwijkende persoon), de zondebok die gekozen wordt in functie van het verhaal en de politieke, socio-economische en culturele kenmerken van de doorvertellers van de legende. De doorvertellers bevestigen zichzelf door zich af te zetten tegen die andere gemeenschap. In de verhalen die we in dit artikel aanhaalden is de zondebok vaak een buitenlander die aldus – door tegenstelling – de identiteit van de “echte Brusselse doorvertellers” ontsluit ofwel een persoon die tot een andere socioculturele of etnische groep behoort: de niet-Turken kunnen de legende van de ezel in het park onveranderd vertellen. De Turken kunnen dan weer de nationalistiek van de verkrachter veranderen als ze het verhaal doorvertellen om zichzelf niet in een slecht daglicht te stellen door veralgemening.

54. Deze verhalen spelen allemaal in Brussel om de identificatie met de personages te vergemakkelijken, en we kunnen dus opmerken dat de doorvertellers zich ermee identificeren als Brusselaar, met gezond verstand, solidair, met conservatieve waarden en ongerust over hun veiligheid zowel ten aanzien van anderen als van de natuur of nieuwe technologieën.

55. De doorvertellers van deze verhalen kunnen ze verspreiden en anderen vragen om hetzelfde te doen. Als het gevaar dichtbij lijkt, fysiek van aard is en een groot deel van de gemeenschap betreft kunnen bepaalde doorvertellers bovendien de autoriteiten op de hoogte stellen, de betrokken plekken, producten of verdachte betrokkenen vermijden en voorzichtiger zijn in hun gedragingen en wantrouwer worden. Dat gedrag kan economische of politieke gevolgen hebben. De verdachte winkels in de verhalen over kinderonvoering kenden een daling van hun klantenbestand die hun omzet beïnvloedde. Bepaalde verhalen waarin de aanvaller een bepaalde etnische of nationale identiteit aangemeten krijgt kunnen gebruikt worden voor haatcampagnes en om bepaalde angsten te versterken.

56. De waarschuwingslegendes spelen dan wel in op angstgevoelens, we hebben echter geen kennis van plotse paniecreacties als gevolg van de beschreven evenementen in Brussel en enkel de journalisten die de verhalen ontkenden in de krant gingen meer uitleg vragen aan de politie. Volgens Véronique Champion-Vincent (1990) komt dit omdat het publiek deze evenementen als « met tussenpozen » (het is geen voortdurende zorg, maar een zorg die haast per toeval verschijnt, gelinkt aan de actualiteit) en indirect (het is via-via dat het individu over het evenement hoort) ervaart. Wat er ook van zij, niemand kent echt iemand die het echt heeft meegemaakt.

57. We vonden ook geen Brusselse faits-divers terug waarin de scenario's van deze verhalen zouden worden nagebootst. Véronique Champion-Vincent en Jean-Bruno Renard (2005) vertellen dat dit fenomeen in de Verenigde Staten wel bestaat. Mensen zonder scrupules konden zo een schadevergoeding krijgen door te beweren dat ze een muis vonden in een flesje frisdrank bijvoorbeeld. Het is daarentegen veel moeilijker om de impact van deze stadslegendes op socioculturele stereotypen van de doorvertellers te meten. Een persoon die al racistische

trekjes vertoont kan zich gesterkt zien in de overtuiging dat hij vreemdelingen moet wantrouwen als hij stadslegendes hoort waarin illegale daden aan buitenlanders worden toegeschreven.

De voorstelling van de stad

58. De stadslegendes die zich in Brussel afspelen beschrijven feiten die zich zagezegd hebben voorgedaan op gemoderniseerde plaatsen waar individuen zich zeer dicht bij anderen bevinden zonder daar zelf voor te kiezen. Ze worden geklemd in een gedwongen sociaal keurslijf en maken een alledaagse, maar niet controleerbare ontmoeting mee met andere groepen individuen. Het gaat over openbare of semiopenbare plaatsen die de Brusselaars zowat dagelijks frequenteren ofwel doorreisplaatsen of plaatsen waar ze elke dag passeren (metro, openbare toiletten, bioscopen, restaurants, winkels, riolen,...) en die erg bekend zijn. Het zijn non-plaatsen in de betekenis die Marc Augé (1992), eraan geeft: stedelijke plekken die weinig symbolisch, identiteits- of historisch geladen zijn. En het is in die herkenbare plaatsen dat het hoofdpersonage, een gewoon individu, geconfronteerd wordt met het gevaar van de ontmoeting met de Ander, met fysiek geweld tot gevolg.

59. De verhalen spelen zich dus niet af in oude of historische plaatsen, zoals het Justitiepaleis, de Grote Markt, enz. waar zich al traditionele legendes afspelen of romanverhalen.

60. Een aantal plaatsen in Brussel wordt expliciet vernoemd in de bestudeerde stadslegendes maar we stelden ook vast dat dezelfde legendes rondgereisd hebben en zich ook al afspeelden in andere steden, regio's of landen. Wanneer ze van de ene stad naar de andere springen, passen deze legendes zich aan hun nieuwe verspreidingsomgeving en haar nieuwe doorvertellers aan, maar het scenario en de verhaallijnen blijven in grote lijnen dezelfde. Dit is wat er gebeurde in de voorbeelden die zich aanpasten aan onze hoofdstad, die gewag maakten van bekende plaatsen in Brussel maar tegelijkertijd een aantal authenticiteitsgaranties of zelfs de identiteit van het een personage aanpassen. Zo kunnen de legendes een "internationale carrière" beginnen maar wordt ervoor gezorgd dat de toehoorders zich toch betrok-

ken voelen bij de evenementen en de personages die voorgesteld worden. Het is onder andere dat gevoel dat ervoor zorgt dat de bestemmingen van het verhaal zich kunnen terugvinden in die personages en dat een aantal gevoelens zoals angst worden opgeroepen en die hun reacties en daden zal beïnvloeden. Dat alles heeft een niet te onderschatten gevolg op de voorstelling van de stad in deze verhalen. Brussel krijgt een onpersoonlijke identiteit want geen enkele van zijn specifieke kenmerken wordt behandeld in deze verhalen. In deze legende is het niet omdat ze zich afspelen in Brussel dat de beschreven evenementen gebeurd zijn. Ze vonden plaats in de stad opdat de doorvertellers die er wonen, zich een idee kunnen vormen van die bekende plaatsen.

Besluit

61. We kunnen vaststellen dat de moderne legendes die we terugvinden in Brussel veel gelijkenissen vertonen met diegene die zich afspelen in de grote steden van Europa en Noord-Amerika²¹. Het gaat steeds over dezelfde plaatsen: de non-plaatsen (doorreisplaatsen, openbaar vervoer, parkings, riolen,...) ofwel bekende winkels. Enkel de naam van de plaats verandert, waarbij de populairste plekken in Brussel worden overgenomen of anderzijds plaatsen dicht bij de leefwereld van de doorvertellers zoals kleine winkels, of werkplekken. Historische en gedenkwaardige plaatsen, die al werden ingenomen door de traditionele legende blijven afwezig in deze studie. In deze openbare of semiopenbare plaatsen ontmoeten de inwoners verschillende gemeenschappen en moeten ze samenleven met die andere. Michel Rouquette (2006) verwoordt het zo: "*Zowel om te beschrijven als om uit te leggen wat dreigt, wat afwijkt van de norm, wat verergert en wat ons ontsnapt speelt het gerucht*"²² in een semiopenbare ruimte die afgebakend wordt

door het impliciete geheugen van sociale contacten en die georganiseerd wordt door de economie van de publieke kennis.

62. Uit angst voor het gevaar en uit de zorg om hun naasten te beschermen hebben de Brusselaars dus stadslegendes overgenomen die in andere steden in Europa of Noord-Amerika de ronde deden en hebben die "verbrusseld" door ze te laten plaatsvinden op plaatsen in hun nabijheid aangezien het gevaar niet enkel beschreven moet worden maar ook gelokaliseerd om het gevoel dat we het beheersen te verhogen. Brussel krijgt op die manier de identiteit van een stad waar onveiligheid troef is en waar er verschillende gemeenschappen naast elkaar leven, binnen dewelke solidariteit heerst. In Brussel is er, in tegenstelling tot miljoenensteden als New York, geen sprake van verhalen met een fantastische of mysterieuze dimensie zoals het verhaal van Bloody Mary of de Candyman²³, die ondertussen zeer innig verweven zijn met de Amerikaanse folklore. Er is dus een selectie van de verhalen en enkel diegene die in onze stad zouden kunnen kaderen worden weerhouden. De wonderlijke verhalen worden verwezen naar het rijk van de fictie, de sprookjes of de traditionele legendes.

²¹ Er werden maar weinig studies gedaan naar de verhalen die verspreid worden in de zuidelijke landen

²² Deze auteur gebruikt het woord « gerucht » als synoniem voor « stadslegende ».

²³ De Candymanlegende vertelt dat als je vijf keer zijn naam herhaald voor de spiegel van de badkamer, de Candyman komt en diegene die hij in de badkamer aantreft, vermoordt om zijn eigen dood te wreken. Toen hij nog leefde was het een man van Afrikaanse origine die een haak had in de plaats van een hand. Jonge blanke racisten achtervolgden hem met een volle bijenkorf en die beestjes hebben hem uiteindelijk gedood. De legende van Bloody Mary lijkt erg op deze legende.

Bibliografie

- APPADURAI, A., 2001, *Après le colonialisme. Les conséquences culturelles de la globalisation*, Frankrijk, éd. Payot & Rivages.
- AUGÉ, M., 1992, *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Parijs, Le Seuil.
- CAMPION-VINCENT, V., 1990, « Situations d'incertitude et rumeurs : disparitions et meurtres d'enfants », *Communications*, n°52, pp. 51-52.
- CAMPION-VINCENT, V., RENARD, J.-B., 2005, *De source sûre. Nouvelles rumeurs d'aujourd'hui*, Parijs, Payot.
- DELFORGE, H., 2006, « Info ou inthoax », *Flair*, 22 februari, p. 36.
- F. K., 2005, « Fausse tentative de rapt chez Ikea », *La Dernière Heure*, 12 oktober, p. 5.
- GOCHEL, L., 2002, « Rumeur du « Sourire de l'Ange » : démenti formel », *Sudpresse*, dinsdag 22 oktober, p. 12.
- MEUNIER, J.-P., PERAYA, D., 2004, *Introduction aux théories de la COMMUNICATION. Analyse sémio-pragmatique de la communication médiatique*, Brussel, De Boeck Université, 2e uitgave.
- MORIN, E. et al., 1969, *La Rumeur d'Orléans*, Parijs, Seuil.
- P.R., 2005, « Des tentatives de rapt d'enfants chez Ikea... », *La Libre Belgique*, 11 november,
http://www.lalibre.be/article.phtml?id=10&subid=90&art_id=250346
- RAULIN, A., 2001, *Anthropologie urbaine*, Parijs, éd. Armand Colin, coll. Cursus Sociologie.
- RENARD, J.-B., 1999, *Rumeurs et légendes urbaines*, Parijs, Presses universitaires de France, coll. Que sais-je ?
- ROUQUETTE, M.-L., 2006, « Théorie des rumeurs et théorie des problèmes », *Diogène*, n°213, janvier-mars, pp.46-53.
- SCHUITEN, F., PEETERS, B., LEGUEBE, W., 2002, *Le Dossier B*, België, Les impressions nouvelles.
- SCHUITEN, F., PEETERS, B., 2008, *De duistere steden. Brüssel.*, Cas-terman.
- TOP, S., 1990, « Modern Legends in the Belgian Oral Tradition », *Fabula*, n°31 (3/4), pp. 272-278.
- VAN DE WINKEL A., 2009, *Communication, croyance et construction identitaire : le cas des légendes urbaines. Analyse sémio-pragmatique de récits légendaires urbaines*, UCL, Louvain-la-Neuve.

Om deze tekst te citeren

Aurore VAN DE WINKEL, « Brussel te midden van de stadslegendes ? », *Brussels Studies*, Nummer 54, 14 november 2011, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR : <http://tinyurl.com/BRUS54FRE PUB>

ePub NL : <http://tinyurl.com/BRUS54NLE PUB>

ePub EN : <http://tinyurl.com/BRUS54ENEPUB>

pdf FR : <http://tinyurl.com/BRUS54FRPDF>

pdf NL : <http://tinyurl.com/BRUS54NLPDF>

pdf EN : <http://tinyurl.com/BRUS54ENPDF>

De videos die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link :

<http://vimeo.com/channels/BruS>